

УДК 342.7:342.31

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2024.43.02>

Доляновська І. М., Гільбурт А. М.

МЕДІАЦІЯ ЯК ФАКТОР ЗМІН ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Трансформація громадянського суспільства є свого роду маркером реального та практичного вирішення ряду соціальних, економічних та політичних проблем, у тому числі належного забезпечення законних прав та інтересів людини. Таким чином, громадянське суспільство – це таке суспільство, де інтереси людини мають надважливе значення, адже у природі людини закладене прагнення перебувати в соціумі, де людина має можливість задовільнити свої особисті потреби. Одночасно із цим, існуючі інститути громадянського суспільства покликані забезпечити певний баланс між соціальними та політичними силами, а за допомогою правових норм регулювати відповідні відносини. Процес становлення громадянського суспільства складний і суперечливий, відзначається тривалістю. Можна сказати, що даний процес нескінчений, оскільки зміни суспільного життя (політичні та економічні кризи, війни, революції) напряду впливають на розвиток громадянського суспільства. Найбажанішою перспективою розвитку українського суспільства є єдино можлива – створення демократичного громадянського суспільства. З огляду на це визначальним для сучасного етапу розвитку громадянського суспільства в Україні є завдання з регулювання соціальних конфліктів, незгодженостей і протиріч на основі відносин, заснованих альтернативних засобах конфліктів. Застосування подібних інструментів сприятиме вирішенню соціальних протиріч шляхом компромісу й консенсусу, обранню мирних ненасильницьких способів комунікації, і, як наслідок, досягненню у суспільстві процвітання і стабільності. У статті представлено спробу авторів дослідити роль такого інституту ненасильницької комунікації, як медіація, у якості критерію, фактору подальшого становлення і розвитку інститутів громадянського суспільства в країні. Адже популяризація та подальше становлення інституту медіації є як одним із вектором подальшої інтеграції країни у європейське співтовариство, так і засобом ненасильницької комунікації, що, на думку авторів, успішно може бути застосовано у вирішенні суспільно-правових проблемних питань, які виникли на тлі ряду криз в українському соціумі.

Ключові слова: конфлікт, громадянське суспільство, медіація, орієнтир розвитку громадянського суспільства, права людини, правова свідомість.

Наша країна переживала і продовжує переживати та існувати в умовах економічної, військової та політичної кризи, країну потрясають одні випробування за одними – здобуття незалежності, криза влади, початок окупації на сході, російське вторгнення в Крим, нарешті повномасштабна війна... . Перед українцями постала задача не тільки перемогти та відстояти свою державність, а й залишитися стійким високоправосвідомим, розвиненим демократичним суспільством. В умовах щоденних загроз обстрілів, блекаутів, знецінення коштів, стрімкого дорожчання продуктів та послуг така задача є непростішою. Політична криза, тотальна корупційність державних інституцій, невизначеність у подальшому майбутньому країни викликає все більше думок про те, яким стане наше суспільство після подолання труднощів та загроз, після довгоочікуваної перемоги над ворогом... .

Отже, український соціум стоїть на порозі пошуку та прищеплення нових ідеалів, інструментів та механізмів відродження цінностей громадянського суспільства. Головною умовою даного процесу безперечно має виступати належний механізм захисту прав і свобод громадян. Безумовний інтерес у цьому відношенні для авторів становлять можливості відносно нового соціально-правового інституту – медіації.

У даній статті буде розглянуто як медіація може виступати елементом механізму розвитку громадянського суспільства, сприяти пошуку справедливих рішень в спорах, зміцненню соціальної згуртованості, підвищенню правової культури та створенню сприятливого середовища для вирішення конфліктів.

Актуальні питання розвитку і становлення громадянського суспільства та значення інституту медіації завжди викликали значний науковий інтерес. Політичні та соціально-правові

аспекти існування суспільства досліджували зокрема М. Шелудько, М. Скиба [1], О. Скакун [2, с. 38–39], роль і місце медіації в сучасній державі та суспільстві виступали предметом наукового інтересу І. Доляновської [3], М. Кравчика [4], Т. Водопр'ян [5], Р. Гаврилук, П. Пацурківського [6]. Проте, попри значний теоретичний фундамент, сучасні реалії та загрози що стоять перед Україною, вимагають нового пошуку та розробки нових теоретичних підходів в даному питанні.

Потреба у виробленні нових підходів до подальшої трансформації громадянського суспільства вимагають переосмислення всієї системи державного управління для ефективного захисту прав людини й громадянина. Це зумовлює потребу в перегляді ролі та значення суду як у системі державних органів, так і як незалежного інституту, що здійснює правосуддя. Поряд з цим, у правовій системі України розвиваються нові інститути примирення, які є частинами правової культури та забезпечують права громадян на справедливий захист своїх прав, гарантованих Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод. Ці інститути, включаючи арбітраж та медіацію, формуються як альтернативні способи вирішення спорів.

В таких умовах медіація як метод вирішення конфліктів набуває все більшого значення в сучасному світі. Вона являє собою альтернативу традиційному судовому процесу, що дозволяє сторонам конфлікту знайти взаємоприйнятне рішення за допомогою нейтрального посередника.

Медіація, як один із таких альтернативних методів, з одного боку, демонструє високий рівень сприйняття даного інституту суспільством, а з іншого – дозволяє сторонам обирати найбільш ефективний і прийнятний для них спосіб вирішення конфлікту на основі фундаментальних принципів права. Ці принципи відображають важливі цінності суспільного розвитку, такі як добросовісність, розумність та справедливість, що водночас є основою для реалізації принципу верховенства права в Україні.

Справедливість, як зазначає у своїй праці Мазаракі Н.А. є основою суспільства, і її забезпечення сприяє утвердженню верховенства права, що є ключовим завданням держави. У разі виникнення спору щодо прав, свобод чи законних інтересів, кожна людина повинна мати право на справедливе рішення, як через звернення до незалежного суду, так і через мирне вирішення конфлікту. Досягнення справедливості в обох випадках буде забезпечено різними, але в певних аспектах схожими методами [7].

Можливість досягнення справедливого рішення у правовому спорі через процедуру медіації забезпечує їй місце в державній системі вирішення спорів і статус важливої складової права на доступ до правосуддя. Це потребує теоретичного обґрунтування, включаючи питання про те, чи може медіація сприяти утвердженню верховенства права у суспільстві.

Тому ми повністю поділяємо позицію Мазаракі Н.А. яка зазначає, що справедливість є основоположною категорією медіації, оскільки цей метод вирішення спорів є життєздатним лише за умови забезпечення справедливого результату. Завдання медіаторської спільноти, законодавця та суспільства загалом полягає у впровадженні та практичному застосуванні таких правил і норм медіаційної процедури, які унеможливають несправедливість процесу та результату медіації. Хоча поняття справедливості завжди індивідуальне для сторін спору, моральні устої та традиції суспільства не можна ігнорувати. Лише тоді можна буде говорити про утвердження справедливості та верховенства права завдяки медіації, коли ідеї соціальної справедливості, свободи, рівності, норми моралі, традиції та звичаї, визнані суспільством, знайдуть своє відображення в медіаційних угодах [7].

Пані Марія Бліхар відмічає, що впровадження процедури медіації в українській судово-правовій реформі має бути спрямоване на подальше формування демократичної правової держави, яка забезпечує повагу до гідності особи, її права і свободи, та справедливість у вирішенні будь-яких правових конфліктів. Також те, що медіація має стати одним з основних гарантів дотримання принципів правової держави, допомагаючи судовій владі як універсальному інституту правового захисту прав і свобод громадян та юридичних осіб. Особливо важливим у застосуванні медіації є стовідсоткове виконання рішень, прийнятих

за її допомогою, що сприятиме підвищенню авторитету медіаторів і медіації як інституту та процедури вирішення правових спорів [8].

Рада Європи в рамках свого програмного документа «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» констатує, що українські суди можуть бути зацікавлені в медіації як технології вирішення спорів більше, ніж як в механізмі підвищення своєї ефективності. Наводиться приклад, що українські судді, які брали участь в пілотних проєктах з медіації, демонстрували розуміння медіації як цивілізованого засобу мирного врегулювання спорів і бачили себе носіями нової культури вирішення конфліктів. Таке ставлення слід підтримувати та заохочувати. Суди продовжують відігравати ключову роль у вирішенні спорів і їхня підтримка є надзвичайно важливою для розвитку медіаційного руху. Професійна спільнота медіаторів повинна докладати більше зусиль для забезпечення підтримки судової системи в просуванні медіації як у судах, так і поза їх межами [9].

Інститут медіації в Україні має потенціал для розвантаження судової системи та покращення правового захисту громадян відповідно до європейських стандартів, але це можливо лише за умови повного законодавчого врегулювання питань, пов'язаних з процесом медіації. Для належного функціонування інституту медіації в Україні необхідно готувати відповідних фахівців, які володітимуть не лише професійними знаннями, а й психологічними навичками для вирішення конфліктів. У світовій правовій системі медіація визнана як ефективний, конфіденційний та економічний спосіб врегулювання спорів, який дозволяє швидко досягти взаємоприйняттого рішення, не загострюючи конфлікт і забезпечуючи ефективне продовження діяльності [10].

Також професійна спільнота адвокатів поділяє позицію, що медіація за допомогою ефективної комунікації, забезпеченої медіатором, і розширення переговорного простору, допомагає сторонам виявити свої інтереси та працювати спільно щодо пошуку рішення для врегулювання конфліктної ситуації. Медіатор сприяє генерації максимальної кількості варіантів, які задовольняють інтереси обох сторін. Під час формулювання рішення сторони отримують можливість реалізувати більш гнучкі та інноваційні підходи, оскільки вони мають широкую автономію і не обмежені суворими правовими рамками, як це характерно для судового процесу. Проте слід враховувати, що всі запропоновані рішення повинні відповідати вимогам законності, справедливості, ефективності, розумності та виконуваності [11].

На наш погляд, принцип справедливості і медіація повинні йти поруч, тому що обидві ці концепції спрямовані на досягнення гармонії та балансу в суспільстві. Справедливість є основою соціального порядку, адже забезпечує рівноправне і неупереджене ставлення до всіх членів суспільства. У свою чергу, медіація є механізмом, що дозволяє вирішувати конфлікти, зберігаючи при цьому принципи справедливості. Справедливість у процесі медіації досягається також через те, що вона зосереджена на відновленні стосунків і пошуку компромісу, а не на покаранні чи винесенні вироків. Це сприяє не лише розв'язанню поточних проблем, але й запобіганню майбутнім конфліктам, що зміцнює соціальну злагоду.

Таким чином, дане поєднання принципу справедливості і медіації разом сприяють побудові суспільства, де права й інтереси кожної людини захищені, а конфлікти вирішуються на засадах рівності, поваги та взаєморозуміння.

Соціальну згуртованість часто називають «клеєм», що утримує суспільство в єдності. Це поняття охоплює як горизонтальні зв'язки між різними групами в суспільстві, так і вертикальні відносини між громадянами та владою. Слабкі зв'язки в будь-якому з цих аспектів можуть спричинити проблеми. Слабка горизонтальна згуртованість часто призводить до конфліктів, тоді як недостатня вертикальна згуртованість зазвичай веде до браку довіри між населенням і урядом.

Ровенська В.В. свого часу констатувала, що врегулювання розбіжностей часто потребує певного втручання зі сторони, і медіація як альтернативний метод вирішення спорів є яскравим прикладом того, як це зробити якісно й ефективно. Не зважаючи на всі переваги медіації, вона також зазначає і певні її недоліки та те, що запровадити її в Україні на певному етапі розвитку було дуже проблематично. Для розвитку інституту медіації в нашій країні потрібно багато сил та часу, але, повертаючись до позитивних рис цього методу, можна впевнено сказати, що воно

того варте. У нашій країні багато людей навіть не знають, що такий спосіб урегулювання спорів існує. Для цього потрібно проводити різні конференції та проєкти щодо інформування про медіацію. Ураховуючи всі переваги медіації, додає Ровенська В.В., можна впевнено сказати, що її треба впроваджувати в Україні, попередньо зробивши велику роботу, яка можлива лише за допомогою втручання з боку держави [12].

На наш погляд, культуру медіації слід прищеплювати не тільки громадянам, а й розвивати у державному секторі управління, оскільки певні нові умови та підходи до роботи із соціумом в громадах вимагають від державних службовців формування сучасних компетенцій, таких як навички медіації, але не тільки, також навички кейс-менеджменту, адвокатури певних проблемних питань у прийнятті управлінських рішень. Компетенції медіатора можуть сприяти розробці сучасних підходів до соціальної роботи, зокрема в аспекті залучення органів місцевого самоврядування у розв'язання певних муніципальних проблем, у процесі налагодження співпраці між громадським сектором і бізнесом тощо.

У підсумку, медіація виступає не лише інструментом для врегулювання конфліктів, але й важливим фактором розвитку громадянського суспільства. Вона розкриває ключові принципи, такі як взаємна повага, співпраця та діалог, справедливість, які є основоположними для функціонування здорового суспільства. Завдяки медіації створюються умови для зміцнення соціальної згуртованості, оскільки вона сприяє взаєморозумінню між різними групами населення та формуванню довіри, що є критично важливим у полікультурному середовищі.

Крім того, медіація забезпечує мирний та ненасильницький підхід до вирішення конфліктів, що сприяє підтриманню соціальної стабільності та запобіганню ескалації напруженості. Це особливо важливо в умовах сучасного світу нашої країни, де конфлікти можуть мати широкі наслідки не лише для окремих осіб, але й для суспільства в цілому.

Процес медіації також стимулює підвищення рівня особистої відповідальності, оскільки залучені сторони мають можливість самостійно приймати рішення, що впливають на їхнє життя. Це, своєю чергою, сприяє формуванню активної громадянської позиції, де кожен член суспільства бере участь у його розвитку та підтримці загального блага.

Використана література:

1. Скиба М.В., Шелудько В.Я. Теоретичні аспекти розвитку громадянського суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 2. 2019 р. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/24.pdf (дата звернення 26.10.2024)
2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 520 с.
3. Доляновська, І. М. (2023). Ціннісний орієнтир медіації як критерій становлення громадянського суспільства. *Часопис Київського університету права*, (4), 93-97. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.17> (дата звернення 26.10.2024)
4. Кравчик М.Б. Світовий досвід застосування медіації. *Юридичний науковий електронний журнал*. №10. 2021. С. 119–122. URL: http://lsej.org.ua/10_2021/30.pdf (дата звернення 26.10.2024)
5. Водоп'ян Т.В. До питання історії розвитку медіації в Україні. *Приватне право і підприємництво*. №20. 2020. С.45–48. URL: <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2020/20/9.pdf> (дата звернення 26.10.2024)
6. Медіація як цінність : монографія / Р.О. Гаврилюк, П.С. Пацурківський. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 466 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7429> (дата звернення 28.10.2024)
7. Мазаракі Н. А. МЕДІАЦІЯ ЯК ДОСТУП ДО СПРАВЕДЛИВОСТІ. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 1. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2018/tom_1/7.pdf (дата звернення 28.10.2024)
8. Бліхар М. МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ. *Підприємство, господарство і право*. 2020. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/14.pdf> (дата звернення 28.10.2024)
9. Кисельова Т. ПРОГРАМНИЙ ДОКУМЕНТ Інтеграція медіації в судову систему України у рамках проєкту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні». 2017. URL: <https://rm.coe.int/kyselova-t-mediation-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c1e7> (дата звернення 28.10.2024)

10. Г. Гаро, А. Зернова, Є. Єременко та ін. АДВОКАТ ТА МЕДІАЦІЯ. ТОВ "Фактор медіа". 2022. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%90%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення 28.10.2024)
11. Часова Т.О. МЕДІАЦІЯ ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/34> (дата звернення 28.10.2024)
12. Ровенська В.В. Медіація як метод вирішення соціальних конфліктів в Україні. *Бізнес та інтелектуальний капітал*. 2020. URL: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-2.36> (дата звернення 28.10.2024)

References:

1. Skyba M.V., Sheludko V.Ia. (2019), Teoretychni aspekty rozvytku hromadianskoho suspilstva [Theoretical aspects of civil society development], Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol. 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/24.pdf [in Ukrainian].
2. Skakun, O.F. (2009). Teoriia prava i derzhavy [Theory of State and Law], Alerta, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
3. Dolianovska, I.M. (2023), Tsinnisnyi oriientyr mediatsii yak kryterii stanovlennia hromadianskoho suspilstva [A value orientation of mediation as a criteria for the formation of civil society], Chasopys Kyivskoho universytetu prava, vol. 4, pp. 93–93. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.17> [in Ukrainian].
4. Kravchyk, M.B. (2021), Svitovyi dosvid zastosuvannia mediatsii [World experience of using mediation], Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal, vol. 10, pp. 119–122. URL: http://lsej.org.ua/10_2021/30.pdf [in Ukrainian].
5. Vodop'ian, T.V. (2020), Do pytannia istorii rozvytku mediatsii v Ukraini. [To the historic issue of mediation development in Ukraine], Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo, vol. 20, pp. 45–48. URL: <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2020/20/9.pdf> [in Ukrainian].
6. Havryliuk, R.O. and Patsurkivskyi, P.S. (2023), Mediatsiia yak tsinnis [Mediation as a value], Chernivtsi, Ukraine. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7429> [in Ukrainian].
7. Mazaraki, N.A. (2018), Mediatsiia yak dostup do spravedlyvosti [Mediation as access to justice], Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii, vol. 6(1). URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2018/tom_1/7.pdf [in Ukrainian].
8. Blikhar, M. (2020), Mediatsiia yak sposib vyrishennia administratyvnykh sporiv [Mediation as a way of resolving administrative disputes], Pidpriemstvo, hospodarstvo i pravo. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/14.pdf> [in Ukrainian].
9. Kyselova, T. (2017), PROGRAM DOCUMENT Integration of mediation into the judicial system of Ukraine within the framework of the Council of Europe project "Support for the implementation of judicial reform in Ukraine". URL: <https://rm.coe.int/kyselova-t-mediation-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c1e7> [in Ukrainian].
10. Haro, H. and Zernova, A, and Ye. Yeremenko. (2022), Advokat i mediatsiia [Advocate and mediation], Kyiv, Ukraine. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%90%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf> [in Ukrainian].
11. Chasova, T.O. (2023), Mediatsiia yak vyklyk suchasnoi pravovoi systemy [Mediation as a challenge of the modern legal system], Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/34> [in Ukrainian].
12. Rovenska, V.V. (2020), Mediatsiia yak metod vyrishennia sotsialnykh konfliktiv v Ukraini [Mediation as a method of social conflict resolution], Biznes ta intelektualnyi kapital. URL: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-2.36> [in Ukrainian].

Dolianovska I. M., Hilburt A. M. Mediation as a factor of changes of civil society

The transformation of civil society is a kind of marker of a real and practical solution to several social, economic, and political problems, including the proper provision of legal rights and human interests. Thus, civil society is a society where a person's interests are of paramount importance because it is like a person to be in a society where a person has the opportunity to satisfy his personal needs. At the same time, the existing institutions of civil society are designed to ensure a balance between social and political forces, and with the help of legal norms regulate the relevant relations. The formation of a civil society is complex and contradictory, marked by its duration. We can say that this process is endless since changes in social life (political and economic crises, wars, revolutions) directly affect the development of civil society. The most desirable prospect for the development of Ukrainian society is the only possible one - the creation of a democratic civil society. Because of this, the task of regulating social conflicts, disagreements, and contradictions based on relations based on alternative means of conflict is decisive for the current stage of civil society development in Ukraine. The use of such tools will contribute to the resolution of social contradictions through compromise and consensus, the choice of peaceful non-violent methods of communication, and, as a result, the achievement of prosperity and stability in society. The article presents the authors' attempt to investigate the role of such an institution of non-violent communication as mediation as a criterion, a factor in the further formation and development of civil society institutions in the country. After all, the popularization and further formation of the institution of mediation is both one of the vectors of further integration of the country into the European community and a means of non-violent communication, which, according to the authors, can be successfully applied in solving social and legal problems that have arisen against the background of many crises in Ukrainian society.

Key words: *conflict, civil society, mediation, a reference point for the development of civil society, human rights, legal consciousness.*